

3. Советское трудовое право / Под общ. ред. д. ю. н. А.И. Процевского. К.: Вища школа, 1981. С. 333–339.
4. Кисельова О.І. Трудові конфлікти та трудові спори: поняття, характеристика, співвідношення. Юридична наука і практика. 2011. № 1. С. 95–99.
5. Толкунова В.Н. Трудовое право: курс лекцій. М.: ООО «ТК Велби», 2003. 320 с.
6. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03 березня 1998 року №137/98-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1998. № 34. Ст. 227.

УДК 349.3

КЛЕМПАРСЬКИЙ М.М.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ЯК КЛЮЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ ПЕНСІЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті на основі аналізу норм чинного законодавства України визначено та розглянуто основні права та обов'язки суб'єктів пенсійних правовідносин як ключового елемента правового статусу останніх. Наголошено, що суб'єктивні юридичні права й обов'язки не можуть існувати одне без одного. Встановлено, що особливостями пенсійних правовідносин є те, що вони мають двосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між конкретними суб'єктами через їхні права та обов'язки.

Ключові слова: суб'єктивні права, юридичний обов'язок, правовий статус, суб'єкт, пенсійні правовідносини.

В статье на основе анализа норм действующего законодательства Украины определены и рассмотрены основные права и обязанности субъектов пенсионных правоотношений как ключевого элемента правового статуса последних. Отмечено, что субъективные юридические права и обязанности не могут существовать друг без друга. Установлено, что особенностями пенсионных правоотношений является то, что они имеют двусторонний характер и представляют собою форму взаимной связи между конкретными субъектами через их права и обязанности.

Ключевые слова: субъективные права, юридическая обязанность, правовой статус, субъект, пенсионные правоотношения.

In the article based on the analysis of the norms of the current legislation of Ukraine, the basic rights and obligations of subjects of pension legal relations as the key element of the legal status of the latter are defined and considered. It is emphasized that subjective legal rights and obligations can not exist without one. It is established that the peculiarities of pension legal relations are bilateral in nature and there is a special form of mutual connection between concrete subjects through their rights and responsibilities.

Key words: subjective rights, legal obligation, legal status, subject, pension legal relations.

Постановка проблеми. Важливим елементом будь-яких правовідносин, зокрема і пенсійних, є їх суб'єкт. Суб'єктний склад пенсійних правовідносин є різномірним. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] суб'єктами солідарної системи є: застраховані особи, а в окремих випадках, визначених цим Законом, – члени

їхніх сімей та інші особи; страхувальники; Пенсійний фонд; уповноважений банк; підприємства, установи, організації, що здійснюють виплату і доставку пенсій. Відповідно до цього ж Закону суб'єктами системи накопичувального пенсійного забезпечення є: особи, від імені та на користь яких здійснюється накопичення та інвестування коштів; підприємства, установи, організації та фізичні особи, що здійснюють перерахування внесків до системи накопичувального пенсійного забезпечення; Накопичувальний фонд; недержавні пенсійні фонди; юридичні особи, які здійснюють адміністративне управління Накопичувальним фондом і недержавними пенсійними фондами та управління їх пенсійними активами; зберігач; страхові організації.

Отже, в широкому розумінні суб'єктами пенсійних відносин є фізичні та юридичні особи. Так, фізичні особи залежно від організаційно-правової форми пенсійного забезпечення поділяються на членів суспільства та працівників, що підлягають соціальному страхуванню. За правовим зв'язком з державою вони поділяються на громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Залежно від пенсійного забезпечення, підстав та принципів їх надання фізичні особи поділяються на певні категорії: які мають особливі заслуги перед Батьківщиною; інваліди війни; ветерани праці; реабілітовані; державні службовці; військовослужбовці тощо. Всіх фізичних осіб об'єднує те, що вони підлягають пенсійному забезпеченню із спеціальних фондів у зв'язку з настанням соціального випадку або виконання певних професійних обов'язків. Таким чином, термін фізична особа у визначенні суб'єктів права на пенсійне забезпечення є більш точним як у плані єдиного тлумачення, так і для зручності правозастосування у пенсійному законодавстві, ніж термін громадяни. Суб'єкти пенсійного забезпечення наділяються законом специфічними якостями – правовим статусом, який дає можливість брати участь у конкретних правовідносинах, пов'язаних із соціально забезпечувальною діяльністю. Зміст статусу складається зі складових елементів, одними з яких є права та обов'язки, закріплені законодавством.

Стан дослідження. Варто підкреслити, що питання прав та обов'язків суб'єктів пенсійних правовідносин лише опосередковано розглядали у своїх наукових працях такі вчені: В.С. Венедіктов, С.В. Венедіктов, С.Ю. Головіна, К.Н. Гусов, Л.Я. Гінцбург, В.В. Жернаков, Т.А. Занфірова, С.О. Іванов, М.І. Іншин, І.Я. Кисельов, В.Л. Костюк, Л.В. Котова, І.П. Лаврінчук, Р.З. Лівшиць, С.С. Лукаш та багато інших. Однак, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, єдиного комплексного дослідження вказаної проблематики так проведено і не було.

Саме тому **мета статті** – розглянути основні права та обов'язки суб'єктів пенсійних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд основного питання, що представлено у цьому науковому дослідженні, насамперед слід відзначити, що найбільш характерними ознаками суб'єктивного юридичного права у цій сфері є: 1) утворюється на підставі норм права соціального забезпечення і ними зумовлене; 2) здійснюється з метою задоволення інтересів правочинного; 3) персоналізує і конкретизує об'єктивне право; 4) виникає за наявності конкретних юридичних фактів; 5) існує у соціально забезпечуючих правовідносинах; 6) забезпечене заходами державного примусу в разі його порушення; 7) можливість його використання правомочною особою на свій розсуд.

У юридичній літературі висловлені різні погляди щодо кількості елементів суб'єктивного права. Одні вчені називають два: право на позитивні дії та право вимагати певної поведінки від зобов'язаних осіб [2, с.195]. Інші їх доповнюють правом домагання [3, с. 297–298], а також правом на прийняття юридичних рішень [4, с. 220] чи правом користування [5, с. 490–491].

Висловлена думка, що ці елементи є не правомочинами, а способами реалізації суб'єктивного права [6, с. 115–116].

Суб'єктивне право у сфері пенсійного забезпечення поділяється на низку складників, що називаються правомочинами. До них належать такі: 1. Право на власні дії (право використання). Спрямоване на використання корисних властивостей об'єкта права названого забезпечення. Фактична поведінка спрямована на виникнення процедурних юридичних фактів (подання заяви, прийняття бажаного рішення), які призводять до призначення конкретного виду пенсії. Правомірна поведінка пов'язана з позитивними діями правомочної особи. Право на власні дії має не тільки фізична особа, а й орган соціального захисту населення. 2. Право на чужі дії. Означає можливість вимоги відповідної поведінки від правозобов'язаної особи, тобто вчинення на її користь юридичних дій чи прийняття певних юридичних рішень. 3. Право на примусове виконання обов'язку (право домагання, право на захист суб'єктивного права з боку держави). У нормах права пенсійного забезпечення містяться не тільки бажані правила поведінки, а й можливі заходи державного впливу на правопорушників. Правозахист означає можливість правомочної особи звернутися до

вищестоящого органу із заявою про порушення її прав чи оскаржити ці дії до суду. У разі незаконного отримання конкретного виду матеріального забезпечення відповідний орган може стягнути з фізичної особи зайво отримані суми або добитись відшкодування винним завданої державі шкоди. Суб'єкт правовідносин у сфері пенсійного забезпечення за правомірної поведінки завжди перебуває під захистом державного апарату.

Іншим компонентом статусу суб'єкта правовідносин є суб'єктивні юридичні обов'язки, що виступають зворотним боком суб'єктивного права. Суб'єктивні юридичні права й обов'язки не можуть існувати одне без одного. Такий обов'язок – це передбачена нормами права за наявності відповідних юридичних фактів міра належної поведінки правозобов'язаної особи щодо правомочної, яка забезпечена можливістю примусу (негативних наслідків) з боку держави. Цей обов'язок характеризується такими ознаками: 1. Виникає на підставі норм права соціального забезпечення та конкретних юридичних фактів. У нормі чітко виписана належна поведінка одного учасника пенсійного правовідношення під час реалізації суб'єктивного права іншим учасником. Ця поведінка здійснюється у рамках норми права за наявності зазначених у ній юридичних фактів. 2. Встановлюється в інтересах правомочної особи. У пенсійному забезпеченні остання може реалізувати наявне суб'єктивне право за вчинення активних дій у відповідь зобов'язаною особою. Так, орган соціального захисту зобов'язаний призначити пенсію чи допомогу, надати соціальну послугу, визначити, які пільги має певна особа, тощо. Фізична особа за потреби має подати документи, що вимагає орган соціального захисту. 3. У зобов'язаної особи немає вибору щодо виконання обов'язку. Передбачений нормою вказаного права обов'язок має бути виконаний без будь-яких попередніх умов. Тут варіантів належної поведінки набагато менше, ніж у разі дозволеної поведінки. Невиконання суб'єктивного юридичного обов'язку є порушенням правової норми. 4. Існує у правовідношенні і лише відповідно до суб'єктивного юридичного права. Будь-яке право передбачає відповідний обов'язок. Право на конкретний вид пенсійного забезпечення кореспондує обов'язок перевірити наявність умов для його надання та прийняття відповідного рішення. 5. Забезпечується (гарантується) державою. Невиконання або несумлінне виконання юридичного обов'язку призводить до вжиття санкцій з боку держави, передбачених правовою нормою.

Структуру суб'єктивного юридичного обов'язку в сфері пенсійного забезпечення становлять два елементи: здійснення правозобов'язаною особою певних дій або утримання від них та своєчасне реагування правозобов'язаної особи на законні вимоги правомочної особи.

Розглянувши сутність суб'єктивних прав та суб'єктивних обов'язків перейдемо до безпосереднього розгляду прав та обов'язків сторін пенсійних правовідносин. Так, відповідно до статті 16 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1] застрахована особа має право: 1) отримати в установленому законодавством порядку свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 2) отримувати від страховальника підтвердження про сплату страхових внесків, зокрема в письмовій формі; 3) вимагати від страховальника сплати страхових внесків, зокрема в судовому порядку; 4) отримувати безоплатно у виконавчих органах Пенсійного фонду відомості, внесені до її персональної облікової картки в системі персоналізованого обліку, зокрема інформацію про пенсійні активи, що обліковуються на її накопичувальному пенсійному рахунку, та про призначення і здійснення пенсійних виплат за формою, встановленою правлінням Пенсійного фонду, та в порядку, визначеному цим Законом; 5) звертатися із заявою до територіального органу Пенсійного фонду про уточнення відомостей, внесених до персональної облікової картки в системі персоналізованого обліку; 6) обирати або змінювати в порядку, визначеному законом, страхову організацію, яка здійснює виплату довічних пенсій; 7) обирати порядок здійснення виплати пенсії; 8) оскаржувати в установленому законодавством порядку дії страховальника, виконавчих органів Пенсійного фонду, їх посадових осіб та інших суб'єктів системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування; 9) на отримання пенсійних виплат на умовах і в порядку, передбачених цим Законом; 10) залишатись учасником системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування в разі тимчасового припинення до досягнення пенсійного віку сплати страхових внесків з дотриманням вимог цього Закону; 11) достроково розривати договір про добровільну участь у порядку, визначеному цим Законом; 12) інші права відповідно до цього Закону [1].

На застраховану особу покладено й відповідні обов'язки, зокрема: 1) пред'являти свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на вимогу страховальника, посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду; 2) надавати на вимогу страховальника, територіального органу Пенсійного фонду документи, що засвідчують відомості, які мають бути

занесені або містяться в її персональній обліковій картці в системі персоніфікованого обліку; 3) повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду про зміну даних, що вносяться до її персональної облікової картки в системі персоніфікованого обліку, виїзд за межі держави та про обставини, що спричиняють зміну статусу застрахованої особи, протягом десяти днів з моменту їх виникнення; 4) укладати договір страхування довічної пенсії з обраною страховою організацією та не розривати цей договір протягом життя (крім випадків зміни страхової організації згідно із цим Законом); 5) виконувати інші вимоги, передбачені цим Законом, а також нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону [1].

До прав іншої сторони пенсійних правовідносин – страхувальника віднесено: 1) безоплатно отримувати від територіальних органів Пенсійного фонду інформацію, необхідну для виконання обов'язків, покладених на них цим Законом; 2) отримувати від територіальних органів Пенсійного фонду підтвердження про одержання сплачених ним страхових внесків; 3) оскаржувати в установленому законодавством порядку рішення органів Пенсійного фонду та дії посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду; 4) захищати свої права та законні інтереси, а також права та законні інтереси застрахованих осіб, зокрема в суді. Саме тому страхувальник зобов'язаний: 1) зареєструватися в територіальних органах Пенсійного фонду в порядку, визначеному правлінням Пенсійного фонду, як платник страхових внесків у десятиденний термін; 2) вести облік виплат (доходу) застрахованої особи за кожним календарним місяцем та календарним роком, зберігати ці дані за період до 1 липня 2000 року протягом 75 років, а за період після цієї дати – протягом усього часу сплати страхових внесків та протягом п'яти років після припинення їх сплати на паперових носіях та в електронному вигляді за наявності засобів, що гарантують ідентичність паперової та електронної форми документа, після чого дані передаються до архіву на належне зберігання протягом 70 років згідно з порядком, установленим Кабінетом Міністрів України; 3) допускати посадових осіб виконавчих органів Пенсійного фонду до перевірок правильності обчислення та сплати страхових внесків, надавати їм передбачені законодавством документи та пояснення з питань, що виникають під час перевірок; 4) подавати звітність територіальним органам Пенсійного фонду у строки, в порядку та за формою, встановленими Пенсійним фондом; 5) надавати безоплатно застрахованій особі та на вимогу – членам сім'ї померлої застрахованої особи відомості про заробітну плату (дохід), суми сплачених страхових внесків та інші відомості, що стосуються застрахованої особи та подаються до територіальних органів Пенсійного фонду; 6) нараховувати, обчислювати і сплачувати в установлені строки та в повному обсязі страхові внески; 7) пред'являти на вимогу виконавчих органів Пенсійного фонду та застрахованих осіб, за яких страхувальник сплачує страхові внески, повідомлення про реєстрацію платника страхових внесків; 8) вимагати в разі прийому на роботу або укладення відповідного договору із фізичною особою пред'явлення нею свідоцтва про загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 9) повідомляти територіальний орган Пенсійного фонду про прийом або укладення відповідного договору з фізичною особою, яка не зареєстрована в системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (зокрема, вперше приймається на роботу) або не пред'явила на вимогу страхувальника свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування, і подавати необхідні відомості та документи для реєстрації зазначеної особи; 10) отримати в територіальному органі Пенсійного фонду від імені фізичної особи, яку він зобов'язаний зареєструвати у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, свідоцтво про загальнообов'язкове державне соціальне страхування та видати його застрахованій особі; 11) повідомляти територіальні органи Пенсійного фонду: про ліквідацію (реорганізацію) підприємства, установи, організації у десятиденний термін із дня прийняття відповідного рішення; про зміну облікових реквізитів підприємства, установи, організації, їх місцезнаходження, юридичної адреси в десятиденний термін із дня виникнення відповідних змін; про відкриття або закриття поточних рахунків у банках чи в органах Державного казначейства України, які використовуються для здійснення відповідної діяльності; про чисельність найманих працівників, розмір їхньої заробітної плати (доходу) за встановленою формою звітності; про зміну відомостей, що вносяться до системи персоніфікованого обліку, про застраховану особу, за яку або на користь якої ним сплачуються страхові внески, у десятиденний термін із дня одержання цих відомостей; 12) виконувати інші вимоги, передбачені цим Законом, а також нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до цього Закону [1].

Висновок. Отже, особливостями пенсійних правовідносин є те, що вони мають двосторонній характер і є особливою формою взаємного зв'язку між конкретними суб'єктами через їхні права, обов'язки, повноваження і відповідальність, що закріплені в правових нормах. Тобто одна

сторона має точно визначені суб'єктивні юридичні права (правомочна сторона), на іншу покладені відповідні суб'єктивні юридичні обов'язки (зобов'язана сторона). Одна сторона – орган, що здійснює функції соціального забезпечення (страхувальник), – зобов'язана виплачувати пенсію, а друга сторона (застрахована особа) – громадянин чи його сім'я – виконувати передбачені законом вимоги, що висуваються до пенсіонера, та отримувати пенсію.

Список використаних джерел:

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 49–51. Ст. 376.
2. Спиридонов Л.И. Теория государства и права: учеб. пособие. М.: Проспект, 1996. 304 с.
3. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: учебник для вузов. М.: Юрайт-М, 2001. 432 с.
4. Енгибарян Р.В., Краснов Ю.К. Теория государства и права. М.: Юрист, 1999. 542 с.
5. Теория государства и права / Под ред. М.И. Матузова, А.В. Малько. М.: Юристъ, 1997. 672 с.
6. Нечитайленко А.А. Основы теории права: учеб. пособ. Харьков, 1998. 258 с.

УДК 349 (477)

ТКАЧЕНКО Ю.О.

**ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ У СИСТЕМІ СУБ'ЄКТИВ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

У статті досліджуються термінологічні аспекти поняття «державний орган», правова природа держави та її органів як суб'єктів соціального забезпечення, їх місце та роль у соціально-забезпечувальних відносинах. Акцентується на тому, що призначення цих органів не тільки в акумулюванні та розподілі додаткових соціальних та матеріальних благ населенню, а й в ефективній та результативній регуляторній політиці в цій сфері, покликаний запровадити ринкові засади регулювання відносин соціального забезпечення, децентралізувати ці процеси. Виокремлюється низка функцій органів державної влади, які, на думку автора, підкреслюють їх центральне місце в системі суб'єктів соціального забезпечення.

***Ключові слова:** соціальне забезпечення, суб'єкт соціального забезпечення, держава, державні органи, призначення, функції.*

В статье исследуются терминологические аспекты понятия «государственный орган», правовая природа государства и его органов как субъектов социального обеспечения, их место и роль в социально-обеспечительных отношениях. Акцентируется внимание на том, что назначение этих органов не только в аккумуляции и распределении дополнительных социальных и материальных благ населению, но и в эффективной и результативной регуляторной политике в этой сфере, призванной ввести рыночные принципы регулирования отношений социального обеспечения, децентрализовать эти процессы. Выделяется ряд функций органов государственной власти, которые, по мнению автора, подчеркивают их центральное место в системе субъектов социального обеспечения.

***Ключевые слова:** социальное обеспечение, субъект социального обеспечения, государство, государственные органы, назначение, функции.*